
Wstęp

Szanowni Czytelnicy, oddajemy do Państwa rąk książkę, która powstała z głębokiej potrzeby uhonorowania jubileuszu 70-lecia urodzin wybitnego polskiego socjologa Profesora Ireneusza Krzemińskiego. Znajdą tu Państwo teksty, które na prośbę redaktorów niniejszego tomu nadesłali znamienici badacze, wykładowcy oraz aktywni uczestnicy życia publicznego. Bez wahania zgodzili się wziąć udział w niełatwym przedsięwzięciu przygotowania publikacji, która ma być wyrazem uznania dla dorobku Profesora, ale też stanowić interesujący zbiór tekstów o Polsce i polskim społeczeństwie, po który z chęcią sięgnie również sam szanowny Jubilat. W związku z tym znalazły się tu zarówno teksty analityczne, prezentujące wyniki szczegółowych projektów badawczych, jak i teksty o profilu bardziej teoretycznym, nawiązujące do klasycznych i współczesnych nurtów myśli socjologicznej, a także historycznych wydarzeń, które pozostawiły trwałe ślady, widoczne do dziś w polskim społeczeństwie.

Niezwykle trudno jest przedstawić i omówić dorobek naukowy i intelektualny profesora. Jego poszukiwania i ustalenia naukowe są szerokie i zróżnicowane, w istotny sposób nie tylko przyczyniły się do rozwoju socjologii, zmiany społecznej i transformacji, metodologii badań jakościowych, badań nad NSZZ „Solidarność” jako ruchem społecznym czy nad antysemityzmem, ale również pokazały, jak intelektualista i naukowiec może łączyć swoje pasje badawcze i zaangażowanie społeczne. Próby „objaśniania świata”, interpretacji złożoności i znaczenia wielu zjawisk i procesów społecznych są czymś, co jest znakiem rozpoznawczym Profesora, czymś, co zapamiętamy na zawsze.

Zainteresowania naukowe Profesora Krzemińskiego są niezwykle rozległe i dotyczą wielu ważnych zjawisk i procesów społecznych, począwszy od modeli interakcji społecznych, poprzez społeczeństwo obywatelskie, ruchy społeczne, proces zmiany społecznej i transformacji, po zagadnienia uprzedzeń, antysemityzmu i szeroko pojętych mechanizmów dyskryminacji. Poszukiwaniom badawczym Profesora przyświecają idee socjologii humanistycznej

i zaangażowanej, które zbliżają perspektywy poznawcze badaczy i badanych, stwarzając szansę na uchwycenie zjawisk społecznych w ich kolorycie, różnorodności i unikalności.

Jako uczniowie Profesora staraliśmy się, aby w publikacji jubileuszowej znalazły się teksty, które oscylują wokół wspomnianych zagadnień i przyczynią się do szerszej dyskusji na ich temat. Osią spajającą książki jest bowiem nie tyle określona wykładnia metodologiczna czy konkretny obszar tematyczny, ile znaczenie danej kwestii dla współczesnego społeczeństwa polskiego, jak też jego waga dla nauk społecznych i nieustannego dążenia do wyjaśnienia i zrozumienia meandrow życia społecznego. Prezentowana książka jest różnorodna i wielobarwna, tak jak zainteresowania naukowe profesora Krzemińskiego. Nie jest również tajemnicą, że w przedsięwzięciu udział wzięli naukowcy i publicyści, z którymi Profesor utrzymuje także bliskie i przyjacielskie relacje. Zatem możemy powiedzieć: „Profesor Krzemiński wśród przyjaciół”.

Na początku jednak chcielibyśmy przybliżyć sylwetkę Jubilata oraz najważniejsze naszym zdaniem wydarzenia z jego naukowej biografii. Profesor Krzemiński jest bez wątpienia zarówno znakomitym, wnikliwym i głęboko krytycznym obserwatorem życia społecznego o uznanym dorobku naukowym, jak też osobą niezwykle barwną, ciekawą, niepokorną i bezkompromisową.

Urodził się 22 czerwca 1949 w Ciechanowie, jednak młodość spędził w Gdańsku, gdzie uczęszczał do IX Liceum Ogólnokształcącego i w 1967 r. zdał maturę. Na studia wyjechał do Warszawy, gdzie w Instytucie Socjologii na Uniwersytecie Warszawskim był jednym z najzdolniejszych i najbardziej zaangażowanych intelektualnie studentów. Ukończył je w 1972 r. obroną pracy magisterskiej na temat koncepcji wyjaśnień redukcjonistycznych w socjologii, której promotorem był jeden z najwybitniejszych polskich socjologów – prof. Stefan Nowak. Przez wiele następnych lat współpracował z profesorem Nowakiem. Swoje zainteresowania naukowe intensywnie rozwijał, pracując w Instytucie Socjologii UW. W 1980 r. obronił doktorat na podstawie pracy *Kontrowersje wokół kontynuacji myśli teoretycznej G.H. Meada i meta-teoretyczne problemy współczesnej socjologii*, której promotorem także był profesor Stefan Nowak. Profesor Krzemiński był i jest nadal jednym z najzdolniejszych i najbardziej lubianych dydaktyków w Instytucie Socjologii UW. Jego *bon moty*, dowcipy, a także intelektualne prowokacje na stałe weszły do kanonu opowieści instytutu.

Od lat siedemdziesiątych Profesor był zaangażowany w działalność ugrupowań opozycyjnych w PRL, a także był aktywnym uczestnikiem, doradcą i badaczem powstałej w 1980 r. NSZZ „Solidarność”. Współpracował z francuskim socjologiem Alainem Tourainem w ramach badań nad Solidarnością jako ruchem społecznym i tworzenia koncepcji socjologii zaangażowanej.

Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1993 r. na podstawie monografii książkowej *Co się dzieje między ludźmi? Analiza teorii interakcji społecznych* (Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1992). Cały czas pracował w Instytucie

Socjologii UW, prowadząc wykłady i seminaria inspirujące i przyciągające wielu studentów, m.in. na temat interakcji społecznych, teorii demokracji, ruchów społecznych, antysemityzmu, getta warszawskiego w latach okupacji hitlerowskiej, stereotypów narodowych, NSZZ „Solidarność” jako ruchu społecznego, zmiany społecznej i transformacji w Polsce.

W 1996 r. otrzymał tytuł profesora Uniwersytetu Warszawskiego. W tym czasie pełnił wiele funkcji organizacyjnych także w innych ośrodkach, m.in. wicedyrektora Międzywydziałowych Interdyscyplinarnych Studiów Humanistycznych UW, rektora Wyższej Szkoły Zarządzania Personalem w Warszawie, rektora Wyższej Szkoły Komunikowania i Mediów Społecznych im. Jerzego Giedroycia, przez długi czas był także profesorem w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, a także na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Jest również członkiem zarządu Polskiego PEN Clubu, a także członkiem Rady Europejskiego Centrum Solidarności w Gdańsku. Na co dzień kieruje Pracownią Teorii Zmiany Społecznej w Instytucie Socjologii na Uniwersytecie Warszawskim.

Działalność naukowa i dydaktyczna profesora była doceniana przez władze i w ciągu swojej kariery otrzymał on wiele nagród, w tym nagrodę Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego za pracę doktorską (1981), nagrodę im. Jana Strzeleckiego polskiego PEN Clubu (1993), kilka nagród indywidualnych rektora Uniwersytetu Warszawskiego (m.in. w 1992, w 1996). Odbył także liczne staże i pobyty badawcze i dydaktyczne na uczelniach i w ośrodkach naukowych w innych krajach, m.in. dwumiesięczne stypendium w Paryżu, w École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, C.A.D.I.S (u prof. A. Touraine’a), wizyta w Instytucie Spraw Wschodnich w Kolonii (1985), dwumiesięczne stypendium w Oxford Colleges Hospitality Schem for Polish Scientists w Cambridge (Jesus’ College) i Oxfordzie (St. Johns’ College) (1985), stypendium Fundacji Kościuszkowskiej (2001), prowadził wykłady na Rochester University w Stanach Zjednoczonych i na Hebrew University w Jerozolimie (2005).

Stale zaangażowany w sprawy publiczne, przez wiele lat był ekspertem i doradcą Platformy Obywatelskiej, zasiadał w Radzie Gospodarczej przy Prezisie Rady Ministrów podczas rządów koalicji PO-PSL. Za zasługi w kształtowaniu zasad demokratycznego państwa prawa i kultury prawnej został w 2015 r. odznaczony przez prezydenta Bronisława Komorowskiego Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Badania naukowe profesora koncentrują się na kilku głównych problemach społecznych. Pierwszy z nich to powstanie i funkcjonowanie NSZZ „Solidarność”, który od zawsze pobudzał nie tylko zainteresowania intelektualne i naukowe Profesora, jego emocje i zaangażowanie obywatelskie. Według Krzemińskiego działalność członków NSZZ „Solidarność”, zarówno ta związkowa, jak i pozazwiązkowa, była wynikiem narodzenia się świadomości obywatelskiej i manifestacją społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Analizie Solidarności

poświęconych było kilka projektów badawczych. Zarówno pierwszy z nich, realizowany z wykorzystaniem innowacyjnej metody interwencji socjologicznej pod kierunkiem prof. Alaina Touraine'a, jak i następne, analizowały NSZZ „Solidarność” jako oddolny masowy ruch społeczny, natomiast ostatnie badania profesora koncentrowały się na kwestiach pamięci o Solidarności i jej znaczeniu społecznym we współczesnej Polsce. Jako przykład można podać badania członków NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych, realizowane w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Wspomniane poszukiwania badawcze zaowocowały wartościowymi i szeroko dyskutowanymi monografiami, wśród których należy wymienić: *Solidarność, projekt polskiej demokracji* (Warszawa 1997), *Solidarność – doświadczenie i pamięć* (Gdańsk 2010) *Solidarność. niespełniony projekt polskiej demokracji* (Gdańsk 2013), *Solidarność – doświadczenie i pamięć po raz drugi* (Gdańsk 2016) oraz *Pamięć o wielkiej zmianie. Solidarność Rolników Indywidualnych a polska transformacja* (Warszawa 2017).

Liczne przedsięwzięcia badawcze, które nierzadko wiążą się z intensywną pracą w terenie i bezpośrednimi kontaktami z aktorami analizowanych procesów, doprowadziły do utworzenia przez Profesora Centrum Badań Solidarności i Ruchów Społecznych w Instytucie Socjologii UW. Na działalność centrum składają się nie tylko badania, ale również naukowe konferencje krajowe i międzynarodowe, seminaria badawcze dla studentów i doktorantów, otwarte spotkania z uczestnikami Solidarności.

Niezwykle istotnym wątkiem w pracy naukowej Profesora jest problematyka zmiany społecznej, a także transformacji społecznej i politycznej w Polsce w XX i XXI w., w tym powstawanie i przemiany nowych ruchów społecznych. Tym zagadnieniom poświęcił wiele projektów badawczych i opublikował liczne monografie książkowe i artykuły. Tutaj należy wymienić przede wszystkim takie pozycje pod jego redakcją jak: *Druga rewolucja w małym mieście. Zmiana ustrojowa w oczach mieszkańców Mławy i Szczecinka* (Warszawa 2001; wspólnie z P. Śpiewakiem), *Socjologia a przemiany współczesnego świata* (Warszawa 2004), *Wolność, równość, odmiennność. Nowe ruchy społeczne w Polsce początku XXI wieku*, (Warszawa 2006), *Wielka transformacja: zmiany ustroju w Polsce po 1989* (Warszawa 2011), *Po rewolucji. Konsolidacja demokracji w małych miastach: Mława i Szczecinek* (Warszawa, 2012), *Liberalizm Polski* (Warszawa 2015).

Problemy antysemityzmu, ksenofobii i stereotypów narodowych to kolejny obszar badań naukowych i poszukiwań intelektualnych Profesora. Badania na ten temat rozpoczął na początku lat dziewięćdziesiątych, a ich wyniki zaprezentował w monografii pod jego redakcją naukową *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki socjologicznego badania* (Warszawa 1996). Następnie przez kolejne dekady kontynuował je, publikując zarówno książki, jak i artykuły, a także upowszechniając ich wyniki w mediach. Stawiał tezę, że antysemityzm w Polsce stał się częścią szerszego światopoglądu ideologicznego, nazwanego światopoglądem narodo-katolickim, ma różne oblicza i wymiary. Badania prowadził zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie, poszukując przejawów antysemityzmu, analizując

postawy wobec Żydów i prowadząc analizy porównawcze. Główne publikacje przedstawiające wyniki tych badań to pozycje przygotowane pod jego redakcją naukową m.in. *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie. Raport z badań* (Warszawa 2004), *Antysemityzm, ksenofobia i stereotypy narodowe po raz trzeci* (Warszawa 2015), *Żydzi – problem prawdziwego Polaka* (Warszawa 2015).

Profesor od zawsze był zwolennikiem i wielkim promotorem idei socjologii działania i socjologii zaangażowanej w sferze publicznej. W jego opinii nauka ma służyć dobru wspólnemu, nie tylko analizować i wyjaśniać złożone mechanizmy i reguły rzeczywistości społecznej i politycznej, ale też interweniować wszędzie tam, gdzie jest to konieczne. Swoje zaangażowanie badacza przekłada na aktywność popularyzatorską. Często występuje w roli komentatora aktualnych wydarzeń społecznych i politycznych, Jednak w wystąpieniach publicznych Profesora chodzi nie tylko o komentowanie i analizowanie bieżących wydarzeń, ale również o pokazanie, że badania socjologiczne, wiedza naukowa mogą i powinny być użyteczne w interpretacji znaczenia i konsekwencji różnych zjawisk i procesów społecznych.

Trudno oszacować ilościowy dorobek profesora, z pewnością obejmuje on kilkaset pozycji, w tym monografie książkowe i artykuły w prestiżowych czasopismach polskich i zagranicznych, liczne krajowe i międzynarodowe projekty badawcze, niezliczone wystąpienia na konferencjach naukowych. Aktywność i zaangażowanie zarówno w nauce, dydaktyce i w przestrzeni publicznej Profesora jest jego znakiem rozpoznawczym. Wyróżnia się barwnością, zadziornością i bezkompromisowością w swoich poglądach i wystąpieniach, inspiruje i pobudza intelektualnie, odznacza się nietuzinkowością i oryginalnością i – co najważniejsze – inspiruje do krytycznego myślenia i dyskusji.

Treść i struktura książki wynikają przede wszystkim z zainteresowań naukowych i intelektualnych Jubilata. Z pewnością nie odzwierciedla ona całego wachlarza jego badawczych poszukiwań, jednak mamy nadzieję, że przynajmniej w pewnym stopniu poszczególne części i artykuły zbieżne są z zakresem dociekań naukowych Profesora.

Książkę otwiera część pierwsza, poświęcona analizie problematyki powstawania i funkcjonowania wspólnoty, tworzenia więzi i solidarności oraz przemian tożsamości. Na szczególną uwagę zasługuje niezwykle interesujący artykuł pod wymownym tytułem *Zrozumieć społeczeństwo*, przedstawiający znaczenie wartości i moralności w tworzeniu społeczeństwa, a także tekst „*Samotna gra?*”, analizujący rolę dobrowolnych stowarzyszeń w życiu ludzi ubogich w Polsce. O kwestiach kształtowania identyfikacji i tożsamości mniejszości narodowych i etnicznych traktują teksty *Demokracja lokalna i aktywność polityczna mniejszości narodowych...* oraz *Wspólnota przez poszukiwanie różnorodności...* Pozostałe pozycje w tej części są nie mniej ważne dla analizy przemian solidarności społecznej i budowania tożsamości ruchów społecznych.

Część druga przedstawia cztery opracowania zawierające analizy zmiany i transformacji społecznej w Polsce, w tym przemian roli inteligencji jako

warstwy społecznej w sferze publicznej, także procesu zmian religii i religijności w naszym kraju czy wreszcie zmieniających się postaw i opinii wobec osób homoseksualnych oraz uprzedzeń i stereotypów wobec innych.

W trzeciej części prezentowany jest problem antysemityzmu i stereotypów narodowych w Polsce oraz stosunków polsko-żydowskich w różnych okresach. Cztery obszernie teksty wskazują na różne aspekty niełatwych relacji między Polakami i Żydami, w tym m.in. ratowania i ukrywania Żydów w okresie okupacji, współczesnej dezasymilacji Żydów i jej uwarunkowań, a także charakter debat i sporów na temat pamięci o stosunkach polsko-żydowskich w czasie II wojny światowej.

Osobno potraktowany został problem przemian klas społecznych z Polsce, który w części czwartej omawiany jest w dwóch artykułach. Teksty te koncentrują się na analizie zmian roli i tożsamości starych klas społecznych, w tym przede wszystkim warstwy inteligencji, klasy chłopskiej i górników po okresie transformacji w Polsce.

Ostatnia część książki, *Sięgając do Biblii i tradycji*, odwołuje się do tradycji i Biblii, analizując jeden z wymiarów filozofii politycznej przedstawionej w Księdze Rut.

Mamy nadzieję, że zarówno artykuły zamieszczone w księdze, jak też życzenia i gratulacje od przyjaciół i współpracowników sprawią Jubilatowi wiele satysfakcji i przyjemności.

Życzymy Profesorowi wszelkiej pomyślności i dalszej ponadprzeciętnej aktywności, a jednocześnie dziękujemy za inspiracje, przyjaźń i nadawanie sensu naszej działalności.

*Urszula Kurczewska
Małgorzata Głowania
Wojciech Ogrodnik
Dominik Wasilewski*